

I

Над Дністром на правому березі, на дві милі нижче від міста Самбора, лежить велике село Пишнівці. Розташоване воно на узгір'ї, на чорній урожайній землі. Одна половина його, та, що до Дністра ближче, лежить нижче, і частенько Дністер, виливаючи нагально свої води в тих сторонах, заглядає до хат і виганяє їх мешканців з товаром і з тим, що захопити вдасться, на другу половину села, до сусідів, що мають хати на узгір'ї. Дністер, від Пишнівців почавши, стає крутий. Береги його з того боку, що від Пишнівців, стрімкі й такі крихкі, що вода рік-річно вириває по куску берега, а через те ріка наближається чимраз більше до села.

Село Пишнівці різниться від інших сіл наддністрянської околиці хіба тим, що воно розпадається на дві адміністративні громади: на шляхетську, що зветься Закуття, і хлопську, або рустикальну. Обі ті громади мають хіба спільну церкву й школу, та й тут намагаються не змішуватися між собою, бо, на їх думку, і перед богом хлоп шляхтичеві не рівня. Та класова незгода переноситься і на школярів, що вчать в однім будинку; вони між собою не любляться, не хочуть сидіти суміш на лавках і так, як їхні батьки, дразнять одні одних та роблять собі взаємні пакості.

Кожна громада має своє окреме начальство з окремою радою. На Закутті начальникує префект з асесорами¹, а в громаді рустикальній — звичайний війт з присяжними. Між закуттянами і хлопами нема найменшого зв'язку. Вони стараються якомога різнитися й убранням, і бесідою, й звичаями. Закуттяни носять капоти сурдутового крою, хоч би й з полотна, кашкети, тобто шапки з дашками, похожі дещо на російські,

¹ Членами громадської ради в шляхетській частині села.

хіба що вужчі дном, де-де рогатівки крою кілінського, взимку — низенькі баранячі шапки, «пасові чоботи», такі, що халяви шиті по боках на лад німецьких штіфлів². Жінки носять крамські строкаті спідниці, кацабайки, а на голові хустини, зав'язані під бородою. Волосся чешуть гладко, а косу обв'язують на міщанський лад ззаду голови в коліща. Йдучи в церкву, або при яким більшим святі, закидають на себе великі хустки, та так, що вони зсуваються нижче плечей і лиш на раменах задержуються. Одним словом, у їхній одежі видно якусь панську претензію, вони бажали б усе і всім показати себе вищими від хлопів» котрих прозивають мургами з чорним піднебінням.

Однак і хлопи не хочуть шляхті ні в чому поступатися. Вони не цураються свого хлопського строю. Одягаються в полотняні кафтани слов'янського крою, в кожухи, в широчезні, трохи на козацький лад шиті штани та великі угнівські чоботи з закаблуками. Жінки носять на голові чіпці, волосся заплітають високо на голові, а над чолом пускають його в гриву, що зветься жмудами. Спідниці домашньої роботи. Одним словом, пишнівські хлопи мають вигляд українських селян, а шляхта, що пам'ятає ще дещо зі своїх традицій та шляхетських привілеїв, подобає на якусь хлопсько-панську мішанину. Та це водиться і з бесідою, і з молитвою. Хлоп не хоче інакше говорити, як по-українськи, не знає іншої молитви, як української: шляхтич дуже радо вживає слова польські, розуміється, в покаліченім вигляді, імена українські вимовляє по-польськи, а вчитися польської молитви належить до доброго тону. Шляхта незадоволена теперішніми порядками та все з жалем згадує часи польського панування, де шляхетські привілеї багато значили і хлоп був хлопом, а не чоловіком.

² Чобіт.

Хлопи, де лиш можуть, висміюють шляхтичів і прозивають їх макогонами через те, що колись шляхта носила свої дипломи або легітимації шляхетські в бляшанках, подібних до макогонів.

Родинних зв'язків між хлопами і шляхтою нема й, либонь, не скоро будуть. А якщо коли трапилося, що шляхтянка віддалася за хлопа, то вже їй не показуватися на вулицю Закуття, ба навіть і строю шляхетського мусила зректися, а то, либонь, подерли б на ній на шматки. Так само здерли б капоту з такого шляхтича, котрий оженився б з хлопкою.

У цілім Закутті мешкав один-однісінький хлоп Ябчак Іван. Був це заможний ґазда, статечний. Мав він двох синів — Сенька та Гриця. Були то роботящі та тверезі парубки. Однак загорода Ябчака була відділена від усіх шляхетських осідків так, що навіть мусив через свій город зробити собі власну вулицю, щоб з сусідами не сходитися.

А втім, у цілому Закутті сама шляхта. Є тут Гординські-Федьковичі, Чайковські-Тимковичі, Городиські-Ядвигищаки. Останні назвища — то родові, або, як вони кажуть, придомки. Себе вони кличуть по батькові, і так є тут Яців Ясьо, Петрів Ясьо, Стефанів Юзьо й інші.

Було це в місяці серпні 1856 року під час холери. Іван Ябчак порався на своїм обійсті коло воза, котрим мали їхати сини в поле по хліб. Він кілька разів зазірав через пліт до свого сусіда Юзевого Лукаша, крутив головою та муркотів щось сам до себе. Зазірнув ще раз та, не вертаючи вже до своєї роботи, гукнув до сусіда Ясевого Петра, що мешкав на другому боці від загороди Юзевого Лукаша:

— Пане сусіде! Пане Петре! Вже щось зо два дні не бачу я, щоби хто отвирав хату пана Лукаша... Чи не сталося там яке нещастя? В хаті лиш собака виє заодно.

Жоден хлоп не наважиться заговорити до шляхтича по імені, упустивши слово «пан», бо інакше почує ганьбу.

Петро Ясів покинув сокиру, що нею рубав дрова, обернувся до Ябчак, поглянув через пліт на обійстя Лукаша, обтер рукавом піт із чола, поміркував трохи та й каже:

— І я їх уже зо три дні не бачив... Може, повмирили?!

— Та треба би щось зробити — га?

— Та що робити? Яке мені діло заглядати до чужої хати... Треба би закликати пана префекта.

— А от і пан префект іде, — каже Ябчак. І справді в тій хвилі надійшов вулицею префект Закуття — пан Даньо Михасів.

— Пане префекце! — каже Петро Ясів. — Уже три дні, як хата Лукаша не відчиняється, а всередині собака так виє, аж страшно.

— Гм... виє собака, кажете, пане Петше, та й хата три дні не отвирана... гуп... Ну, то треба би щось робити, треба би пана асесора... Пане Яне! А ходіть-но сюди — закликав до сусідньої хати.

Іван Петрів, почувши голос свого зверхника, покинув свою ранішню роботу і, перелізши через пліт, став таки зараз коло префекта.

— Дзень добрий! — каже. — А що там, пане префекце?

— Гм... от бачите. Пан Пйотр каже, що три дні ніхто не виходив із Лукашевої хати та й що там собака дуже виє. Мусимо там подивитися... може, яке нещастя!

Пан префект говорив це з дуже поважною міною, хоч йому було трохи лячно, бо холера мела в Закутті людей, як мітлою, тож і тут можна було сподіватися нової жертви.

Всі три перелізли через перелаз і стали під вікном.

— Гм... Ябчак!.. Ану ходіть сюди... буде нас більше.

Ябчак сказав ще кілька слів синові, що брався їхати в поле, переліз через пліт і наблизився до трьох шляхтичів.

— А що будемо робити?

— Гм... треба би подивитися у вікно...

До одного вікна підійшов префект, до другого — Іван Петрів, позаслонювалися долонями від денного світла й так дивилися хвилю досередини.

— А що там? — питає Петро Ясів.

— Гм... одно лежить на постелі, друге — на землі... Може, вони сплять?

Собака, почувши людей під хатою, став ще дужче вити, скавуліти та дертися по дверях.

Тепер приступив Ябчак до вікна, поглянув усередину і сказав:

— Сплять вони, та вже й не прокинуться більше... вони неживі.

У цій хвилі почули вони зсередини хати тихенький плач дитини.

Не було сумніву, що Лукаші повмирали. Ясьо Петрів став сіпати двері, але вони були замкнені. Він уперся, цілою силою, Ябчак помагав, і за хвилю висадили двері з бігунів. Наполоханий пес вискочив у тій хвилі надвір. Він був сухий-сухий — шерсть стояла на нім як щітка, хвіст сховав під себе, язик вивалив та почав ганяти по подвір'ю, наче скажений.

— Святий Яне з Дуклі! — закричав префект, відступаючись до перелазу. — Гм... таж цей пес сказився!

— Не бійтеся, не сказився, — каже Петро Ясів. — Він лише дуже голодний, — і вийняв кусень хліба з кишені та кинув псові.

Пес скочив жадібно на хліб і за малу хвилю з'їв увесь, начеб проковтнув муху. Заспокоївши перший голод, пес присів проти свого добродія, махав хвостом, облизувався, як би давав пізнати, що з'їв би ще.

Тепер отворили хатні двері. Звідси ударив такий нездоровий дух, що всі чотири вибігли чимскоріш надвір, щоб дихнути свіжим повітрям. Ябчак пробував створити вікно, але не міг, та вибив кулаком шибу, щоби впустити свіжого повітря. По хвилі увійшли знов до хати, та аж задрижали від того, що побачили.